

‘Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Liderlik’ Bildirisi Müzakeresi

Bünyamin Erul*

Muhterem hocalarım, değerli hazirun, hepiniz hürmetle selamlıyorum.

Prof. Dr. Adem Apak hocamızın sunmuş olduğu “Hz. Peygamber ve Liderlik” adlı bildirisini müzakere edeceğim. Müzakeremde çalıştay öncesi tarafıma gönderilen metin esas alınacaktır. Öncelikle kendisini bu başarılı tebliğinden dolayı tebrik ediyorum. Peşinen belirtiyim ki, değerli meslektaşımızın bu metnindeki tespitlerin çoğuna katılmaktayım. Dolayısıyla ben, önce tebliğdeki tespitleri teyit sadedinde destekleyici bazı katkılar sunacak, ardından da katılamadığım bazı tespitlere dair görüşlerimi belirteceğim.

Bilindiği gibi, risalet öncesinde Hz. Muhammed, Mekke’de gayet sade ve tabii bir hayat yaşamış, herhangi bir şekilde riyaset veya liderlik iddiasında bulunmamıştır. Ancak Yüce Allah tarafından Rasul olarak seçilip risalet ve tebliğ görevine başladığında kendisine güvenen, getirdiği mesaja inanan bağlıları, önceleri gizli, sonraları ise aleni ve gittikçe büyüyen bir cemaat oluşturmuştu. Fakat “Söz konusu bağlılık, herhangi bir politik otoriteye binaen değildi, çünkü bu safhada Muhammed’in (s.a.v.) böyle bir otoritesi olmadığı gibi, bizzat kendisi de Mekke siyasi düzeninin baskısı altındaydı. Bu safhada Muhammed’in (s.a.v.) yakın takipçilerinin bağlılık ve sadakati öncelikle ruhani, maddi olmayan bir zeminde olmak durumundaydı.”¹

Hz. Peygamber’in, Mekke döneminde, kendisine inanan sahabiler için söz konusu olan, daha çok risalet vasfına dayalı işbu cemaat liderliği ve otoritesi, bi’setin 11. yılında gerçekleşen 1. Akabe biatında bir beyat şartı olarak açıkça telaffuz edilmişti. Kaynaklarımızın verdiği bilgiye göre, Medine’den gelen 12 kişi, Hz. Peygamber’e yapmış oldukları bu ilk beyatta, “*iyilikte ona isyan etmeyeceklerine,² iyi günde, kötü günde her türlü sıkıntıda kendisini dinleyip itaat edeceklerine*” dair söz vermişlerdi.³

Ertesi yıl aynı yerde, bu defa 75 kişinin katılmış olduğu 2. beyatta, Hz. Peygamber’in, Medine’ye hicretini gündeme getirmesi ve dokuzu Hazreç’ten, üçü de Evs’ten olmak üzere kabilelerden sorumlu 12 nakib tayin etmesi ve kendisini de bütün Müslümanların kefilî addetmesi,⁴ onun bu görüşmede, daha çok ictimai ve siyasi bir açılımın, teşkilatlanmanın zeminini oluşturmuştur. Nitekim bir yıl sonra Medine’ye hicret etmesi, ardından Mekkeli muhacirlerle, Medineli ensarı kardeş ilan etmesi, onu bütün Müslümanların fiilen dinî ve siyasi lideri kılarken,⁵ hicretin ilk yıllarında Medineli Müslümanlarla Yahudiler arasında Hz. Peygamber’in öncülüğünde gerçekleştiği belirtilen ittifaka dair Medine Vesikası⁶ ise onun siyasi liderliğini yasallaştırmıştır.

Adı geçen vesikayı İslam dünyasında ilk kez ciddi olarak inceleyen ve yayılmasına vesile olan merhum M. Hamidullah, bu gelişmeler neticesinde Medine toplumunu,

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

¹ Dabaşî, Hamîd, *İslam’da Otorite*, ter. Süleyman E. Gündüz, İstanbul 1995, s. 99.

² Buhârî, *Menâkıbu’l-Ensâr*, 43, IV, 251; *İmân*, 11, I, 10; Ahmed ibn Hanbel, V, 313, 323; İbn Hişâm, I, 433-4.

³ Ahmed ibn Hanbel, V, 318-321.

⁴ İbn Hişâm, I, 443-6.

⁵ Bk. Dabaşî, *age.*, s. 99-100.

⁶ Medine Vesikası hakkında geniş bilgi ve farklı değerlendirmeler için bk. Zeyveli Hikmet, *Medine Sahîfesi*, Kuramer Yayınları, İstanbul-2019.

İslam devleti; Hz. Peygamber'i bu devletin başkanı ve Medine vesikasını da ilk İslam devletin anayasası olarak nitelemektedir.⁷ Aslında siyasi liderlik, peygamberlik geleneğinde mevcut bir durumdur. Nitekim İsrailoğullarını hep peygamberleri yönetmiştir.⁸ Dolayısıyla Hz. Peygamber'in de Medine'de kazandığı bu yeni vasfıyla mezkûr geleneğe uyduğu söylenebilir.

Hicretin ikinci yılında cihada izin verilmesi üzerine⁹ irili ufaklı birçok gazveye komuta eden Hz. Peygamber, liderliğini askerî alanlara da kaydırmak durumunda kalmıştır. Netice olarak risaletinden itibaren Hz. Peygamber'in liderliği, Mekke'de Müslüman cemaatin lideri; Medine'de ise İslam devletin başkanı ve İslam ordusunun komutanı olmak üzere dinî, siyasi ve askerî liderliği bünyesinde toplamaktadır.¹⁰

Yine tekrar hatırlatmalıyız ki varlığı itibarıyla bir beşer, ama misyonu itibarıyla vahiy ile mücehhez ve müeyyet bir rasul olan Hz. Peygamber'in hâkimlik vasfında olduğu gibi, liderlik vasfından da onun nübüvvet vasfını tecrit etmemiz mümkün değildir. O, nasıl bir beşer-rasul ise aynı şekilde lider-rasuldür. Ancak bazı rivayetlere göre Hz. Peygamber, melik-nebi yani kral-peygamber olmayı değil, kul-nebi olmayı tercih etmiştir.¹¹ “Allah'ın Rasulü, kul-nebi tercihinin yapmış olmakla beraber bu tercih temelde melikliğin gösteriş ve debdebesinden uzaklaşma niteliğindeydi. Yoksa Allah'ın Rasulü, ömrünün sonuna kadar sosyal ve siyasal olayların içinde kalarak idareci rolünü sürdürmüştür. Hz. Peygamber'in bu yönü, peygamberliği manevi bir kılavuz olarak gören kimi kesimlerin onu anlamamasına yol açmıştır. Peygamberliği Hz. İsa'nın şahsında manevi hayata kılavuz olma şeklinde gören ve anlayan Batılıların, çoğu zaman inkârlarına mesnet olarak Hz. Peygamber'i sosyal ve siyasal hayata fazla angaje olmuş görmelerinin sebebi, yeni bir sosyal düzenin kurucusu olan ve manevi hayat kadar maddi ve sosyal hayatta da insanlara kılavuz olma görevi yüklenmiş bulunan Rasullullah'ın manevi (dinî) tatbikatlarının beşerî faaliyetleriyle örtülü olmasıdır. Din ile hayatın maddi olanlarının birbirinden ayrıldığı modern dünyada, yalnızca manevi hayatı değil, yeni bir sosyal ve siyasal düzen kurmayı da içeren bir “peygamberlik” misyonu birçokları tarafından kavranamamakta, bu durum onlara imkânsız gibi gözükmektedir.”¹² Sürdürdüğü gayet tabii ve mütevazı hayatından çok iyi bilmekteyiz ki o, dünyanın meşhur kralları kadar imkânlara sahip olmasına rağmen, krallığa özenmek şöyle dursun, en küçük davranışıyla dahi krallara benzemekten şiddetle kaçınmıştır. Onun devlet başkanı ve komutan olarak geçirmiş olduğu Medine dönemindeki hayatı ile siyasi ve askerî liderliğinin olmadığı Mekke dönemindeki hayatında önemli hiçbir fark yoktur. O, sahabenin kendisine bir kral gibi

⁷ Hamîdullâh, *İslam Peygamberi*, I, 204-218.

⁸ Buhârî, *Enbiyâ*, 50, IV, 144; Ahmed ibn Hanbel, II, 297.

⁹ 22/Hacc, 39.

¹⁰ Hz. Peygamber'in bu yönleri ile ilgili olarak bk. el-Arabî, Muhammed Mahmûd, *Devletu'r-Rasûl fî'l-Medîne*, Kahire 1988, 1-366; Birsin Mehmet, *age.*; Hattâb Mahmûd Şîr, *Komutan Peygamber*, ter. Ahmed Ağırakça, İstanbul 1988, 1-355. el-Kettânî, Muhammed Abdulhayy (ö. 1915), *Nizâmu'l-Hukûmeti'n-Nebevî, (et-Terâtibu'l-İdâriyye)*, Beyrut ty.; Armuş, Ahmed Râtîb, *Kıyâdetu'r-Rasûl es-Siyâsiyye ve'l-Askeriyye*, Beyrut 1989, Dâru'n-Nefâis

¹¹ Ahmed ibn Hanbel, II, 231.

¹² Özel, Ahmet, *et-Terâtibu'l-İdâriyye*, ter. İstanbul 1990, Önsöz, VIII.

davranmalarına meydan vermediği gibi, diğer krallar gibi yatak, kıyafet, lüks vb. edinmesi yolundaki onlardan gelen tekliflere de asla iltifat etmemiştir.¹³ O, hayatının bu yönleriyle de bütün mü’minler için en güzel örnekleri sergilemiş, tarihe ahlâk-ı hamîdenin eşsiz misallerini altın harflerle yazdırmıştır.

Allah Rasulü, kendisine ve ashabına yıllarca düşmanlık yapmakla kalmayıp, onları anayurtları olan Mekke’den çıkartan Mekke’li düşmanlarını elleri kolları bağlı denilebilecek şekilde fethettikten sonra, onlardan o yılların intikamını alması beklenirken, genel af ilan edebilecek kadar merhametli bir devlet başkanı idi. Onun, Uhud’da yaralandığını, Hendek savaşında da ashabıyla beraber hendek kazdığını biliyoruz.¹⁴ İşte zaferlerle dolu siyasî ve askerî liderliğindeki başarısında elbette onun eşsiz ahlakının yanı sıra, savaş ve devlet idaresinin gerektirdiği her türlü taktik ve stratejilere başvurmasının, Allah yolunda gözünü kırpmadan canını verebilecek kadar iman ve moral gücü yüksek bir sahabe ordusu oluşturmalarının ve bunların akabinde de mazhar oldukları ilahî yardımların rolü büyüktür.

Unutmamak gerekir ki o, bu liderlik vasfıyla birlikte, son tahlilde bir peygamberdir. Her ne kadar o, bir insan olarak daima beşerî şartlar dâhilinde bir liderlik ortaya koymuşsa da peygamber olması hasebiyle de Yüce Allah ona ihtiyaç duyduğu yardımları esirgememiştir.¹⁵

Zikrettiğimiz bu ve benzer sebeplerden dolayıdır ki o, dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir liderin, tebaasında göremeyeceği bağlılığı, sevgi ve saygıyı, ashabında görmüştür.¹⁶ Nitekim Mekke’nin fethi henüz gerçekleşmeden bir-iki gün önce, ashabın Hz. Peygamber’e bağlılığını, itaat ve ittibanı, orduların disiplinini bir süre seyreden, henüz Müslüman olmamış Ebû Sufyân (ö. 31-34), yanında bulunan Hz. Abbâs’a (ö. 32), “Vallahi kardeşinin oğlunun saltanatı çok büyümüş!” diyerek hayretini dile getirdiğinde Hz. Abbâs ona, “Yazık sana ey Ebû Sufyân! Bu, nübüvvettir!” demek suretiyle ikaz etmiş, o da bunu kabullenmiştir.¹⁷ Ancak Hz. Peygamber’in risalet vasfıyla beşer ve liderlik vasıfları o kadar iç içedir ki onun ne Ebû Sufyân’ın gördüğü gibi yalnızca saltanatla, ne de Hz. Abbâs’ın dediği gibi sadece nübüvvetle tavsif edilmesi yeterlidir. Çünkü Hz. Peygamber’in bu başarısı ne saltanatla elde edilmiş ne de kendisine sırf peygamber olduğu için Allah tarafından bahşedilmiştir. Aynı şekilde O (s.a.v.); bazılarının görmek ve göstermek istediği gibi, ne sadece tarihin büyük dahilerinden, kahraman kumandanlarından eşsiz bir kahraman,¹⁸ ne de bazı siyer, meğazi, menakıb ve delail kitaplarını dolduran birçok rivayetin yansıttığı gibi her an mucizelerle, olağanüstülüklerle hareket eden ve âdeta beşeriyetinden soyutlamak suretiyle ümmete örnek olmaktan çıkartılmış beşer üstü bir varlıktır.¹⁹ Gerçekten Hz.

¹³ Mâlik, *Libâs*, 18, II, 917-8; İbn Sa’d, I, 466-7; Buhârî, *Cum’a*, 7, 1. 213-4; *Tefsîr*, 66/2, VI, 70; Muslim, *Libâs*, 6, 7, II, 1638-9; Ahmed ibn Hanbel, II, 103, 146, 337; Tirmizî, *Zuhd* 44, no: 2377, IV, 588.

¹⁴ İbn Hişâm, II, 79-80, 216.

¹⁵ Bk. 3/Âl-i İmrân, 154; 8/Enfâl, 11; 9/Tevbe, 26, 40; 33/Ahzâb, 9.

¹⁶ Bk. Abdurrazzâk, V. 336, no: 9720; Ahmed ibn Hanbel, IV, 329-330.

¹⁷ İbn Ebî Şeybe, VII, 399, 402, no: 36900, 36902; Taberî, *Târîh*, III, 54; Heysemî, *Mecma’*, VI, 167; İbn Hacer, Ahmed ibn Alî el-Askalânî, *el-Metâlibu’l-Âliyye bi-Zevâidi’l-Mesânîdi’s-Semâniye*, tah. Habîburrahmân el-A’zamî, Beyrut, ty., Dâru’l-Ma’rife, (I-IV), IV, 247, no: 4362.

¹⁸ Bu yönde eleştirileri için bk. Bûtî, *Fıkhu’s-Sîre*, s. 25-6.

¹⁹ Benzer değerlendirmeler için bk. Hattâb Mahmûd Şîr, *Komutan Peygamber*, s. 9-12.

Peygamber'in bütün bu vasıfları, onun şahsiyetinde mezcolmuş ve bir bütünü oluşturmuştur.

Aslında ne Kur'an, ne bizzat Hz. Peygamber ve ne de sahabe, onun bu vasıflarını açık bir şekilde ve kesin çizgilerle birbirinden ayırmıştır. Ancak bu, Hz. Peygamber'in söz konusu vasıflarının hiç göz önünde bulundurulmadığı anlamına da gelmez. Mesela, Kur'an bir taraftan Hz. Peygamber'e yapacağı işler hakkında sahabeyle istişare etmesini emrederken,²⁰ diğer taraftan gerek bu emre uygun olarak ashabıyla istişare ettikten sonra Bedir esirlerinin fidye karşılığı salıverilmesi sebebiyle²¹ ve gerekse Tebuk savaşına çıkarken bazı bahanelerle ayrılmak isteyen münaфіklara izin vermesi sebebiyle²² Hz. Peygamber'i eleştirmiştir. Şüphesiz bu ayetler bir cephesiyle Hz. Peygamber'in beşerî ve liderlik yönünü yansıtırken, savaşla ilgili askerî konularda dahi ilahî iradenin ona müdahale etmesi, ancak Hz. Peygamber'in risalet vasfıyla açıklanabilir. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in içtimai bir iş görüşmesinde, sahabenin ondan izin almadan gitmemelerinin istenmesi,²³ Bedir savaşı öncesi bazı sahabilerin orduyla karşılaşmamak için Hz. Peygamber'le tartışmaları ile²⁴ Uhud savaşında da yine bazı sahabilerin birbirleriyle çekişmeleri ve ona isyan etmelerinin eleştirilmesi,²⁵ ganimetlerden söz ederken "*Rasul size ne verirse onu alın!*" buyurulması,²⁶ Yüce Allah'ın askerî ve siyasi alanlarda dahi peygamberine itaat edilmesini istediği şeklinde yorumlanabilir. Diğer taraftan Hz. Peygamber'in de özellikle savaş, barış, antlaşma vb. konularda ashabıyla sık sık istişare etmesi, onlardan gelen makul ve uygun teklifleri kabul ederek kendi görüşünden vazgeçmesi, bu sahalarda farklı uygulamalar ortaya koyabilmesi ise Hz. Peygamber'in böylesi hususlarda daha çok beşer ve liderlik vasıflarıyla hareket ettiğini gösterir.

Fakat Karafî'nin (ö. 684) de dediği gibi, "Hz. Peygamber'in tasarruflarının çoğu tebliğ yoluyla olmuştur. Çünkü onun risalet vasfı, en ağırlıklı olanıdır. Sonra diğer tasarrufları gelir. Bu tasarrufların bir kısmının tebliğ ve fetva, bir kısmının da imamet nitelikli olduğunda icma edilmiştir. Bazı tasarrufları, iki veya daha fazla nitelikli olduğundan, âlimler onlar hakkında ihtilaf etmişlerdir. Kimilerine göre bir nitelik ağır basarken, diğerlerine göre de başka bir nitelik ağırlık kazanmaktadır. Buna bağlı olarak, Allah Rasulü'nün bu niteliklerle ilgili tasarruflarının dindeki neticeleri de farklıdır..."²⁷

Özellikle Medine döneminde İslam devletinin teşekkülü ile Hz. Peygamber'in devlet başkanı olarak yaptığı bazı tasarrufları var ki bunlar, ittifakla yönetici tasarrufu olarak kabul edilmiştir. Mesela, düşman üzerine ordu gönderilmesi, asilere nasıl karşı konulacağı, beytu'l-mâl ve zekât gelirlerinin nasıl toplanacağı, bunların ilgili yerlere dağıtılması, memur ve kadı tayini, ganimetlerin taksimi, kâfirlerle antlaşmalar yapılması ile ilgili tasarruflar böyledir.²⁸

²⁰ 3/Âl-i İmrân, 159.

²¹ 8/Enfâl, 67-8. Bk. İbn Kesîr, *Muhtasarı Tefsîr-i İbn Kesîr*, II, 117-9.

²² 9/Tevbe, 43.

²³ 24/Nûr, 62.

²⁴ 8/Enfâl, 5-8.

²⁵ 3/Âl-i İmrân, 152-4.

²⁶ 59/Haşr, 7.

²⁷ Karafî, *Furûk*, I, 205-6.

²⁸ Age., I, 207. Ayrıca Karafî, hakim ile yöneticinin tasarrufları ve fetva ile hüküm arasındaki farkları ele

H. Peygamber’in liderlik yönünü ele alırken önemle üzerinde durulması gereken bir konu da onun sahabe nezdindeki otoritesinin nasıl olduğudur. Daha önce de söylediğimiz üzere, H. Peygamber’in, peygamber olmadan önce, insanlar üzerinde herhangi bir otoritesi ve karizması olmadığı gibi, İslam kitlesel bir hareket hâline gelinceye ve Mekke’de bir İslam cemaati oluşuncaya kadar risaletin ilk yıllarında da onun hakkında kelimenin tam anlamıyla bir otorite ya da karizmadan söz edilemez. Kaldı ki bu ilk yıllardaki durum da sınırlı sayıdaki fertler üzerinde “manevi” bir otorite olmaktan öteye geçmiyordu. Risaletin 5. ve 7. yıllarında H. Peygamber’in bazı Müslümanları Habeşistan’a göndermesi ve özellikle H. Ca’fer’in (ö. 8) Necâşî’ye hitaben söyledikleri, onun kendisine inanan ashab nezdindeki otoritesinin gittikçe geliştiğini; Medine’ye yapılan hicret, Medine sözleşmesinin imzalanması ve Medine site devletinin kurulmasıyla, otoritesinin iyice pekiştiğini, dinî ve siyasi yönleriyle karizmatik bir şahsiyete dönüştüğünü söyleyebiliriz.

Hemen belirtmeliyiz ki H. Peygamber bu otoritesini, mutlak otorite olan Yüce Allah’tan almıştır. Risalet onun otoritesinin yegâne kaynağıdır. Bu otorite, “Göklerin ve yerin hükümranlığı kendisine ait olan” Yüce Allah tarafından “yetkilendirilmesi” suretiyle meşru kılınmış ve şahsına mahsus risalet vasfı sayesinde karizmatik kimlik kazanmıştır.²⁹

Muhammed (s.a.v.), Allah ve Müslümanlar arasında aracıdır, Allah tarafından insanlara rehberlik etmek üzere gönderilen bir elçidir. Dolayısıyla peygamberin otoritesi, Allah tarafından seçilmiş olmakla meşrulaşmıştır. Otorite hiyerarşisi, Allah’tan Muhammed’e (s.a.v.) ve ondan insanlara; itaatın yönü ise insanlardan Muhammed (s.a.v.) vasıtasıyla Allah’adır. Muhammed’e (s.a.v.) itaat, kendisi ile Allah arasında bir bağ oluşturan risaletinin, Allah’ın elçiliğinin bir sonucudur. Muhammed (s.a.v.) vasıtasıyla Allah’ın otoritesinin yeryüzünde ikamesi öngörülürken, Allah (cc.) vasıtasıyla Muhammed’in (s.a.v.) otoritesi meşru kılınmıştır. *er-Risâlet el-Muhammediyye (Muhammedi Elçilik)*, Muhammed’in (s.a.v.) Allah’ın elçisi olarak sahip olduğu karizmatik otoriteyi ifade eder.³⁰

Dolayısıyla karizmatik bir şahsiyet olan H. Peygamber, söz konusu otorite ve karizmasını ne kişisel gayretlerinden ve dehasından, ne kabile, kavim ve geçmiş ecdadından ve ne de kendisine inanmış, bağlanmış ashabından almıştır. Elbette, risalet sonrası Allah’ın kendisine tanıdığı bu otoritenin insanlar tarafından kabullenilmesi, Mekke’den Medine’ye uzanan bir süreçte gerçekleşmiştir. Bu süreç içerisinde insanların ona inanmakla otoritesini kabullenmelerinde, onun beşerî yönünün, güvenilir bir şahsiyet oluşunun getirdiği sevgi ve saygının katkısını da inkâr edemeyiz. Ancak risalet olmasaydı, belki de bu şahsiyetin, Mekke’deki diğer haniflerden pek de fazla farklı bir yönü olmayacaktı. Bu sebeple onun karizmasının sahabe ve insanlar nezdinde yerleşmesinde, elbette kendisine sonsuz güven duyulan bir insan, adil bir hâkim ve

aldığı, bu hususta müstakil olarak telif ettiği “*el-İhkâm fî Temyizi’l-Fetavâ ani’l-Ahkâm ve Tasarrufâtî’l-Kâdi ve’l-İmâm*”, tah. Ebû Bekir Abdurrazzâk, Kahire 1989, isimli eserinde bu tür tasarrufları 20 nevi olarak daha geniş bir şekilde işlemiştir. Bk. s. 90-6, 55.

²⁹ Dabaşî, Hamîd, *İslam’da Otorite*, ter. Süleyman E. Gündüz, İstanbul 1995, s. 77.

³⁰ Age., s. 102, 78.

devlet yöneticisi olmasının, ölçülü, disiplinli ve başarılı bir komutan oluşunun da rolleri büyüktür.

Muhammed'in (s.a.v.) karizmatik hareketi Arabistan'ın siyasi kültüründe kelimenin tam anlamı ile bir devrimdi. Kendisinin başarısı, kokuşmuş, ya da müflis bir siyasi kültürün üzerinde yükselmiyordu. Onun karizmatik otoritesi yeni bir sosyal dayanışma düzeni tesis etti. Geleneksel Arap pratiklerine ters düşecek biçimde kan kardeşliği yerine din kardeşliğini ikame etti. Kabilecilik ve kavmiyetçilik fikri yerine, ümmet fikrini yerleştirdi. Hz. Ca'fer'in deyişiyle, "güçlünün zayıfı yediği" bir toplumda, zayıfların ve mazlumların sığınağı ve hamisi oldu, haksıza karşı haklının yanında yer aldı. Kısaca ideal bir ümmet oluşturabilmek için, hayatın çeşitli alanlarına ait sosyal kuramlardan kimisini tamamen reddederken, kimisini de ıslah etti. Gerektiğinde de kendine has alternatiflerini üretti. Böylece, "Muhammed'in (s.a.v.) nebevi otoritesi, geleneksel Arap otoritesinin yerini en kapsamlı tarzda aldı. Geleneksel otoritenin kimi unsurlarının yeni tanımla birleştirilmesine rağmen, Muhammedi otorite seleftinin işlevselliğine hiç yer bırakmadı."³¹

Sonuç olarak Hz. Peygamber, otoritesini zorla sağlamış bir lider değildi. Zira Kur'an'ın da sloganlaştırdığı üzere, "*Dinde zorlama yoktur*"³² ve Hz. Peygamber "zorlayıcı" olmadığı gibi,³³ insanlar üzerine bir beklî³⁴ ve vekil de değildi.³⁵

Burada Hz. Peygamber'in sahabe üzerindeki otoritesi, farklı ilişki boyutlarıyla ele alınacak ve bazı örneklerle ortaya konulacak, böylece onun liderliği ve otoriterliği değerlendirilecektir.

Sahabenin Hz. Peygamber'in otoritesini kabullerinde her şeyden önce iman, hidayet, muhabbet, teslimiyet ve samimiyet vardır. Onlar Allah Rasulü'nü her yönüyle kendilerine örnek ve rehber edinmişler, ona kalp ve gönül bağıyla bağlanmışlardır. Hz. Peygamber'e karşı sahabenin bağlılığını Hudeybiye'de müşahede imkânı bulan Kureyş'in ulularından Urve ibn Mes'ûd'un Kureyş'e aktardığı izlenimleri şöyledir: "Ey kavmim, vallahi ben birçok kral gördüm, heyet olarak Kayser'e, Kısra'ya ve Necâşî'ye gittim. Vallahi, ashabının Muhammed'e tazim ettiği kadar, hiçbir kralın adamlarının tazim ettiğini görmedim..."³⁶ Yine Hudeybiye sulhunu yenilemek için Medine'ye gelen, fakat ne Hz. Peygamber'den, ne de sahabeden olumlu bir cevap alamayan Ebû Sufyân da Mekke'ye vardığında, "Size, hepsinin kalpleri tek bir kalbe bağlı bir toplumdan geldim." demektedir.³⁷

H. Peygamber'in yukarıda anlattığımız karizmasına, otoritesine ve sahabenin ona son derece bağlı olmalarına rağmen, zaman zaman bazı tasarruflarından dolayı onu eleştirdiklerini görüyoruz. Sözgelimi Hicri 8. Sene gerçekleşen Huneyn savaşında (h. 8) Hz. Peygamber Hevazin kabilesinden elde ettiği ganimetlerden Kureyş'ten bazı kimselere yüzer deve vermeye başlamıştı. Bunu gören ensardan bazı kimseler, "Allah, Rasulullah'ı

³¹ Age., s. 83, 86-87.

³² 2/Bakara, 256.

³³ 88/Gâşiye, 22.

³⁴ 4/Nisâ', 80; 6/En'âm, 104, 107; 42/Şûrâ, 48.

³⁵ 6/En'âm, 107-8, 66; 39/Zümer, 41; 42/Şûrâ, 6; 17/İsrâ', 54.

³⁶ Abdurrazzâk, V, 336, no: 9720; İbn Ebî Şeybe, VII, 388, no: 36855; Ahmed ibn Hanbel, IV, 329-330. Benzer itiraflar Ebû Sufyân'dan da gelmiştir. Bk. Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 816.

³⁷ Abdurrazzâk, V, 375-6, no: 9739. Benzer bir müşahade için bk. Ebû Dâvûd, *Libâs*, 28, no: 4084, IV, 344.

bağışlasın, kılıçlarımızdan onların kanları akıp dururken, bizi bırakıp onlara veriyor.”³⁸, “Savaş olunca biz çağırıyoruz, ganimetler ise başkalarına veriliyor!” demişlerdi.³⁹ Bu sözleri haber alan Hz. Peygamber hepsini bir çadırda toplayıp, onlara, “*Ben bunları, ancak küfür döneminden tam kurtulamamış bazı insanları (İslam’a) ısındırmak için verdim. Yoksa siz, o insanlar evlerine mallarıyla giderken, evlerinize Allah’ın Rasulü’yle dönmeye razı değil misiniz? Vallahi sizin götürceğiniz, onların götürdüklerinden daha hayırlıdır.*” buyurunca, onlar, “Evet ey Allah’ın Rasulü, biz razı olduk.” diye cevap vermişlerdi. Benzer bir eleştiri yine ensardan gelmiştir. Hz. Peygamber’in Mekke’yi fethettiğinde, beklenenin aksine Kureyş’ten intikam almaması, onları affetmesi, Ebû Sufyân’ın evine sığınanlarla evlerine girip kapılarını kapatanların güvende olduğunu ilan etmesi, ensarda Hz. Peygamber’in ana yurdu Mekke’ye yerleşeceği endişesini uyandırmış ve birbirlerine, “Adamda, şehrine karşı bir rağbet, aşiretine karşı bir merhamet aldı, yürüdü.” demişlerdi.⁴⁰ Bunun üzerine o, “*Bundan Allah’a sığınırım! Hayatımız da beraber, mematımız da beraber!*” buyurmuştu.⁴¹

Kaynaklarımızda, zaman zaman bazı sahabilerin, Hz. Peygamber’in birtakım tasarruflarına karşı çıktıklarını, ona itiraz ettiklerini görmekteyiz. Bu hususta Hicri 6. Yılda Hz. Peygamber’in Mekkeli müşriklerle imzaladığı Hudeybiye antlaşmasına Hz. Ömer’in yapmış olduğu sert itirazlar çok bariz bir örnektir.⁴² Aynı şekilde Medine’de münafıkların reisi olan Abdullâh ibn Ubey ibn Selûl ölünce (ö. 9), namazını kıldırması için Hz. Peygamber davet edilip de buna icabet etmek istediğinde, yine Hz. Ömer’in sert itirazlarıyla karşılaşmıştı.⁴³ Burada ilginç olan husus, Hz. Ömer’in cenaze namazı gibi bir konuda Hz. Peygamber’in davranışına itiraz veya müdahale edebilmesidir. Şüphesiz bu, bir sahabinin, peygamberinin tavır ve davranışlarını dahi, zihninde oluşan İslami anlayış çerçevesinde nasıl test edebildiğini, ilgili ayetler henüz inmemiş olmasına rağmen, nasıl Kur’ani bir perspektiften bakabildiğini, bu kanaatini, engin anlayışına güvenerek Hz. Peygamber’e, hem de bu denli açık yüreklilik ve ısrarla haykırabildiğini göstermesi açısından son derece önemli bir tavidir.

Hz. Peygamber’e karşı sahabede gördüğümüz bir tavır da onun bazı talimat ve emirlerini yerine getirmede zaman zaman gecikmeleridir. Bir bakıma bu, itirazın eyleme dönüşmüş şeklidir. Ancak onlar her ne kadar ilk anda emre imtisal etmede veya kısa bir süre içinde ona itaat etmede gecikseler de onun ısrarını ve kararlılığını, emrin kesinliğini görünce itaatten geri kalmamışlardır. Bununla ilgili olarak da şu iki örneği verebiliriz:

³⁸ Ma’mer, (Abdurrazzâk, XI, 59-60, no: 19908); Buhârî, *Menâkıbu’l-Ensâr*, 1, IV, 221; Muslim, *Zekât*, 132-4, I, 733-5; Benzer bir haber için bk. Abdurrazzâk, X, 156, no: 18676.

³⁹ Buhârî, *Meğâzî*, 56, V, 104-6. Buhârî, rivayetlerinden bazısında Hevazin denildiği hâlde, bazısında yer alan Mekke’nin fethi günü ifadesinin tarihî olarak yanlış olduğunu ortaya koyan eleştiriler için bk. Ertürk Mustafa, *Metin Tenkidi Prensipleri Açısından Sahih-i Buhârî’deki Bazı Fiten Hadislerinin Değerlendirilmesi*, İstanbul 1995, basılmamış doktora tezi, s. 91-2.

⁴⁰ İbn Ebî Şeybe, VII, 397, no: 36899; Muslim, *Cihâd*, 84-6; II, 1405-8; Ahmed ibn Hanbel, II, 538.

⁴¹ İbn Hişâm, II, 416.

⁴² Abdurrazzâk, V, 339-340, no: 9720; Buhârî, *Şurât*, 15, III, 182; Ahmed ibn Hanbel, IV, 330-1. Farklı anlatımlar için bk. Vâkıdî, II, 607-9; İbn Ebî Şeybe, VII, 384-5, 388-9, no: 36847, 36855; İbn Hişâm, II, 316-7; Buhârî, *Cizye*, 18, IV, 70; *Tefsîr*, 48/5, VI, 45-6; Muslim, *Cihâd*, 94, II, 1411-2; Ahmed ibn Hanbel, III, 486.

⁴³ Buhârî, *Cenâiz*, 85, II, 100; *Tefsîr*, 9/12, V, 206; Tirmizî, *Tefsîr*, 10, (3097), V, 279; Nesâî, *Cenâiz*, 69, IV, 67-8.

1. Hz. Peygamber, ashabından üç yüz kişi ile Şam'dan gelen Ebû Sufyân başkanlığındaki ticaret kervanını vurmak istemişti. Ancak bunu haber alan Ebû Sufyân, güzergâhını değiştirdiği gibi, Kureyş'ten de bin kişilik bir ordunun çıkmasını sağlamıştı. Bu durumda sahabe ya kervanla ya da orduyla karşılaşacaktı. Özellikle hiç yoktan bir savaş ihtimali, sahabenin bir kısmında rahatsızlık ve isteksizlik doğurmuştu. Hatta Yüce Allah onlara bu iki taifeden birinin, yani kervan veya Kureyş'in onların olacağını vadediyor olmasına rağmen, onlar güçsüz olan kervanı istiyorlardı. O kadar ki hak ortaya çıktıktan sonra bile, sanki göz göre göre ölüme sürükleniyorlarmış gibi Hz. Peygamber'le tartışmışlardı.⁴⁴ Medine'den çıkarken kervana diye çıkan ve savaş niyetleri olmayan sahabe, ilk defa ve bin kişilik bir ordu karşısında savaşmakla karşı karşıya kalacaklarını anlayınca bir hayli tereddüt etmişler, isteksizliklerini dışa vurmuşlardı. Çünkü onlar böyle bir savaşa hem psikolojik olarak hem de sayı, silah ve süvari olarak yeterince hazır değillerdi. Fakat biraz gecikerek de olsa sonradan ikna olmuşlar ve korktukları savaşa razı olmuşlardı.⁴⁵

2. Rasulullah (s.a.v.) Hudeybiye'de müşriklerin ileri sürdüğü şartları kabul ederek antlaşmayı imzalamıştı. Yapılan antlaşma gereği Müslümanlar, bu sefer Kâbe'yi ziyaret edemeyecekler ve geri dönecekler, ancak ertesi sene üç günlüğüne kısa bir ziyaret gerçekleştirebileceklerdi. Antlaşmanın yazılması tamamlandıktan sonra Rasulullah (s.a.v.) ashabına, “*Kalkın, kurbanlarınızı kesin, sonra da tıraş olun!*” buyurdu. O, bunu üç defa tekrarladıysa da onlardan hiçbirisi kalkmadı. Bu durumu gören Ummu Seleme ona çıkıp kendi kurbanını kesmesini, berberini çağırıp tıraş olmasını ve kimseyle konuşmamasını önerdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber kalktı, dışarı çıktı ve kimseyle konuşmadan kurbanını kesti, tıraşını oldu. Onun bunları yaptığını görünce sahabe de kalkıp kurbanlarını kestiler ve birbirlerini tıraş etmeye başladılar ama neredeyse kederden birbirlerini öldüreceklerdi!”⁴⁶

Kur'an'da Allah'a ve rasulüne itaat etmekle emrolunan mü'minler,⁴⁷ aynı şekilde Allah ve rasulüne karşı isyan etmekten de nehyedilmişlerdir.⁴⁸ Bu nedendir ki sahabenin sözkonusu isyan niteliğinde bir karşıtlık beklenemez. Ancak gayret-i diniyyeleri sebebiyle bazen onun sözünü dinlememeleri gibi bazı istisnai durumlar da yok değildir:

1. Uhud savaşında iki taraftan sıkıştırılınca bir hayli zayıat verip, bozguna uğrayan sahabe ve Hz. Peygamber dağa tırmanmıştı. Ebû Sufyân yüksekçe bir yere çıkıp, “İçinizde Muhammed var mı? Ebû Bekir var mı? Ömer var mı?” diye tek tek sormuş, Hz. Peygamber de her seferinde, “*Ona cevap vermeyin!*” diye emir buyurmuştu. Bu emir gereği sahabe cevap vermeyince Ebû Sufyân, “Onlar mutlaka öldürüldüler, şayet sağ olsalardı mutlaka cevap verirlerdi!” deyince Hz. Ömer kendine hâkim olamamış ve

⁴⁴ Bk. 8/Enfâl, 5-8; Bk. İbn Hişâm, I, 606-7.

⁴⁵ İbn Hişâm, I, 615.

⁴⁶ Abdurrazzâk, V, 340, no: 9720; Buhârî, Şurât, 15, III, 182; Ahmed ibn Hanbel, IV, 331. Farklı anlatımlar için bk. Vâkıdî, II, 613; İbn Ebî Şeybe, VII, 383, 389, no: 36840, 36855; İbn Hişâm, II, 319. İbn Hişâm nebevi emre ve sahabenin imtisalde gecikmesine hiç yer vermemiş, yalnızca onun fiilini ve sahabenin ittibainı zikretmiştir. “Çamnen = kederden” ifadesinin aynı anlamı için bk. 3/Âl-i İmrân, 153.

⁴⁷ Bk. 4/Nisâ, 59, 64-5, 80; 8/Enfâl, 20, 24.

⁴⁸ Bk. 33/Ahzâb, 36; 4/Nisâ, 14, 65.

“Yalan söylüyorsun ey Allah düşmanı! Allah, seni hüzünlendirecek kadarını senin için sağ bıraktı.” diye cevap vermişti.⁴⁹

2. Hudeybiye antlaşmasına, “Allah’ın Rasulü Muhammed...” şeklinde yazılmasına Mekkeliler, itiraz edince Hz. Peygamber, “Ben hem Allah’ın Rasulü’yüm, hem de Muhammed ibn Abdullâh’ım.” dedikten sonra Hz. Ali’ye, “*Rasulullah kısmını sil!*” buyurdu. Ancak Hz. Ali, “Hayır vallahi, ben onu asla silmem!” demişti.⁵⁰

Burada söz dinlememenin de ötesinde nebevi emri ihlal sayılabilecek iki örnek verelim:

1. Uhud savaşında Rasulullah (s.a.v.) Abdullâh ibn Cubeyr (ö. 3) komutasında bir okçu birliğini, stratejik önemi haiz bir boğazın yamacına yerleştirmiş ve onlara, “*Bizim onları yendiğimizi görseniz bile yerinizden ayrılmayın! Yenildiğimizi görseniz dahi bize yardıma koşmayın!*” diye sıkı sıkı tembihlemişti. Buna rağmen, müşriklerin bozguna uğradığını gören bu okçuların birçoğu, “*ganimet! ganimet!*” diyerek savaş meydanına inmişler ve neticede hezimete uğramışlardı.⁵¹ Onların bu hareketini Kur’an şu şekilde anlatır: “*Sizler Allah’ın izniyle düşmanlarınızı öldürürken, Allah size olan vaadini yerine getirmişti Nihayet öyle bir an geldi ki Allah, arzuladığınız galibiyeti size gösterdikten sonra zaafa düştünüz, (peygamberin verdiği) emir konusunda birbirinizle çekiştiniz ve isyan ettiniz. Kiminiz dünyayı istiyordu, kiminiz de ahreti istiyordu. Sonra Allah sizi denemek için onlar(ı yenme)den alıkoydu. Ama yine de sizi affetti...*”⁵²

2. Rasulullah (s.a.v.) Mekke’nin fethi için hazırlıklara başlamış, ancak bunu gayet gizli tutmuş, hatta Kureys’e herhangi bir casus veya haberin ulaşmaması için dua etmişti.⁵³ Ancak, Hâtıb ibn Ebî Beltaa (ö. 30), Kureys’e bir mektup yazarak Hz. Peygamber’in Mekke’ye savaş için hazırlandığını haber vermek istemiş ve mektubu bir kadınla göndermişti. Bu durumdan haberdar olan Hz. Peygamber, Hz. Ali ve Zubeyr’i göndererek kadını yakalatmış, mektubun ulaşmasına mâni olmuştu. Bu faaliyetinin ortaya çıkması üzerine Hâtıb, kendisinin Kureys’te bir sığıntı olduğunu, diğer muhacirlerin ailelerini ve mallarını koruyacak akrabaları olduğu hâlde, kendi ailesini himaye edecek yakınları bulunmadığını, bununla onlar nezdinde yakınlarını koruyacak bir eli olmasını arzuladığını, bunu dininden dönmek, İslam’dan sonra küfre rıza göstermek kastıyla yapmadığını söylemiştir. Bu olay üzerine şu ayetlerin indiği belirtilmektedir:⁵⁴

“Ey inananlar! Benim de düşmanım, sizin de düşmanına olan kimseleri veliler edinmeyin. Onlar size gelen gerçeği inkâr ettikleri ve Rabbiniz Allah’a inandığınızdan dolayı, Rasulü ve sizi (yurdunuzdan) çıkardıkları hâlde, siz onlara sevgi ulaştırıyorsunuz. Şayet benim yolumda savaşmak ve benim rızamı kazanmak için çıkmışsanız, (nasıl olup da) içinde onlara sevgi besliyorsunuz? Oysa ben sizin

⁴⁹ Buhârî, *Meğâzî*, 17, V, 30.

⁵⁰ İbn Ebî Şeybe, V, 383, no: 36841; Buhârî, *Meğâzî*, 43, V, 85.

⁵¹ Buhârî, *Meğâzî*, 17, V, 29-30; Ebû Dâvûd, *Cihâd*, 116, no: 2662, III, 117-8; Ahmed ibn Hanbel, I, 287.

⁵² 3/Âl-i İmrân, 152. Bk. Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur’ân*, IV, 233-8; İbn Hişâm, II, 113-4.

⁵³ İbn Hişâm, II, 397; Taberî, *Târîh*, III, 47.

⁵⁴ Buhârî, *Meğâzî*, 9, 46, V, 10, 89; *Tefsîr*, 60/1, VI, 60; Muslim, *Fedâilu's-Sahâbe*, 161-2, II, 1941-2; Ebû Dâvûd, *Cihâd*, 108, no: 2650, III, 108; Ahmed ibn Hanbel, I, 80, 105, II, 296; Vâkıdî, II, 796-7; İbn Hişâm, II, 398-9.

gizlediğiniz ve açığa vurduğunuz her şeyi bilirim. Sizden kim bunu yaparsa doğru yoldan sapmış olur...”⁵⁵

Aslında Hz. Peygamber ile sahabe arasındaki yaygın ilişki ona itaat ve ittiba şeklindedir. Yukarıda verdiğimiz eleştiri, itiraz ve söz dinlememe örnekleri, onun ne denli anlayışlı, hoşgörülü bir lider olduğunu ve her emrini dayatan bir otoriter olmadığını göstermesi bakımından son derece önem arz etmektedir.

Hz. Peygamber’in öksüz ve yetim olması, Rabbani bir himaye eşliğinde belli bir özgüven içinde yetişmesini sağlamıştır. Tam kırk yıl, iyi bir gözlemci olarak yaşamış, ticari seferlerle belli bir deneyim kazanmıştır. Ancak asıl onu liderliğe hazırlayan, süreç içerisinde inen ve doğrudan onu yönlendiren vahiyler olmuştur. Söz gelimi, baskılara karşı ısrarla sabır telkini, (Kalem 68/48; Müzzemmil, 73/10-11; Taha 20/130-132), Müdaheneye yaklaşmaması (Kalem 68/9), müşriklerin ehvasına uymaması (En’am 6/150), ithamlara karşı onu sahiplenmesi, savunması, moral verip motive etmesi, destek vermesi, mucize taleplerine cevap vermemesi (Furkan 4-10; İsra 17/90-95), Kimsenin malına evladına göz dikmemesi (Hicr 15/88), dayatmacı olmadığının ifade edilmesi (Gaşiye 88/21-22), müminlerden ona itaatin, ittibanın, teslimiyetin istenmesi, muhalefet edilmemesini istemesi (Enfal 8/20, 24) gibi hususlar, bu cümleden addedilmelidir.

Yine onun 23 senede köklü/mucizevi bir zihniyet değişimini gerçekleştirmeyi başarması; ırk, renk, dil, cinsiyet ve statü farkı gözetmemesi; kan bağı yerine din bağı; kabilecilik/ırkçılık yerine kardeşliği, millet/ümme fikrini yerleştirmesi; yakınlarına herhangi bir menfaat imkanı sunmak şöyle dursun, kan davasını ve tefeciliği kaldırmada akrabalarından başlaması; kızı dahi olsa adalet ve hakkaniyetten ayrılmaması vb. hususlar, onu gerçek bir lider yapmıştır.

Hz. Peygamber’in, risaletin ta başından itibaren lider olma gibi bir hedefi var mıydı? Mekke ve Medine’deki bunca mücadele “melik-rasul” veya “lider-peygamber” olmak için miydi? Kanaatimizce onun böyle bir hedefi asla yoktu. Onun yegâne önceliği, içlerinden biri gibi yaşayarak ashabına örnek olmak ve risaleti yaşayarak tebliğ etmek idi. Fakat bu amaçla verdiği samimi mücadele, ona beraberinde liderliği de kazandırmış oldu. Bu açılardan bakıldığında o yaşadığı asırdaki liderlerden de çevresindeki yerel liderlerden de tarihteki liderlerden de hatta diğer peygamberlerden de oldukça farklı idi.

Hz. Muhammed’in liderliğini ve gerçekleştirdiği başarıları yalnızca onun dehası, sabrı, kararlarının isabetli oluşuna odaklanarak açıklamak yetersiz bir bakış açısı sunar. Aynı şekilde, Hz. Muhammed’in kişiliğini paranteze alarak, olayı bizatihi vahyin bir başarısı ve ilahi olanın beşerî olan üzerindeki kaçınılmaz üstünlüğüyle temellendirmek de uygun olmamaktadır. Çünkü bu yaklaşım, fenomenolojik olguyu ontolojiyle çözmeye çalışmakta, insanı ve tarihsel boyutun rolünü önemsizleştirmektedir.⁵⁶

Adem Apak hocamızın tebliğine değinecek olursak, şunları söylemek isterim. Sayın Apak, bir girişten sonra tebliğini Dahili Siyaset, Dış Siyaset ve Savaş Yönetimi olmak üzere üç başlık altında sunmuştur. Başlıklarda Dış-İç Siyaset yahut Dahili-Harici Siyaset

⁵⁵ 60/Mumtahine, 1-9.

⁵⁶ Evkuran, Mehmet, Peygamber, Karizma ve Siyasal Otorite, -Hz. Muhammed’in Liderlik Tecrübesi Üzerine Bir Analiz- s. 57, İslami İlimler Dergisi, Yıl 1, Sayı 1, Bahar 2006 (51-67)

şeklindeki bir kullanım uyum açısından daha uygun olabilirdi. Yukarıda da belirttiğimiz gibi tebliğdeki tespitlere genel olarak katılmaktayım. Ancak tebliğdeki bazı ifadelere katılamadığımı da burada ifade etmek istiyorum.

Sözgelimi tebliğdeki şu paragrafta yer alan ve altı çizilen bazı ifadeleriyle, muhtemelen sayın Apak sanki kastını biraz aşmaktadır.

“İkinci Akabe görüşmesinde dile getirilen sözler aslında yeni bir devletin kuruluş esaslarını belirlemiştir. Bu esnada daha henüz bir devlet olmamakla birlikte bir devletin ihtiyaç duyabileceği bütün diğer unsurlar ortaya konulmuştur. Allah Rasûlü (s.a.v.) Mekke’de, Hicretten önce, doğrudan doğruya ve tek başına o küçük cemaatini yönetebilmişti. Akabe görüşmeleri neticesinde bazı Medineliler ona iman edince on iki müttefik kabilenin her birine temsilci (nakîb) olarak tayin etti. Bir anlamda bu temsilciler Medine’de adeta hükümet üyeleri gibi görev yapmışlardı. Allah Rasûlü (s.a.v.) hicretten sonra Medine’ye yerleştiği zaman, bir devletin teşkili için kalan tek eksik “ülke”ye kavuşmuş, neticede buradaki yeni devletin başkanı olmuştur.”

Oysa bu görüşmede henüz ne yeni bir devletin kuruluş esasları, ne bir devletin ihtiyaç duyabileceği bütün diğer unsurlar, ne hükümet üyeleri söz konusudur. Bizim kanaatimize göre bu aşamalarda Hz. Peygamber’in gerçekleştirmek istediği şey, hicret ettiği Yesrib’de Müslümanların inanç ve ibadetlerini huzurla yaşayacakları bir güven toplumu oluşturmaktır. Nitekim Medine’de ilerleyen yıllarda bu hedef gerçekleştiği gibi neticesi itibarıyla de Müslüman toplumun lideri/başkanı oldu.

“Hicretten sonra gerçekleştirilen Medine Sözleşmesi, görünürde sadece Medine şehri için geçerli olmakla birlikte, aslında bu anayasa İslâm’ı kabul eden bir başka yöreye ya da Medine’ye ilâve olunan bir bölgeye de pekâlâ uygulanabilirdi. Nitekim daha sona gelen Müslüman devlet idarecileri hiçbir zaman bu belgeyi değiştirme ya da ortadan kaldırma gibi bir ihtiyaç duyulmamış, sadece zaman içinde şartların değişmesiyle bir takım yeni idarî düzenlemeler ekleyerek uygulamaya devam etmişlerdir.”

Tebliğdeki altı çizilen bu ifadelerin gerçekten böyle uygulanıp uygulanmadığı konusunda ciddi endişelerimin olduğunu belirtmeliyim. Bırakın sonraki idarecileri, ilk halifeler bu sözleşmeyi ve maddelerini ne kadar uyguladılar, bunu bilmemekteyiz. Sayın Apak’ın bu iddiasına mesnet olacak herhangi bir belge gösterebilmesini beklerdik. Zira Medine’de yaşayan 8 Ensar kabilesini ismen sayan, o günlerde Medine’de yaşayan bazı Yahudi kabileleri sayan bir metnin her döneme uygun bir anayasa metni addedilebilmesi pek isabetli olmasa gerektir.

“Medine Sözleşmesi’nde, bu belgenin Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) tarafından düzenlendiğinin belirtilmesi, sözleşmenin asıl taraflarının Müslümanlar olması, kendisinin peygamber sıfatıyla anılması ve şehir dâhilinde meydana gelebilecek her türlü anlaşmazlığın nihayetinde kendisine getirilmesinin hükme bağlanması onun yönetimde insiyatifi ele aldığı ve tüm taraflarca devlet başkanı olarak tanındığının açık işareti olarak kabul edilir.”

Burada da Yahudi kabilelerinin Hz. Peygamber’i devlet başkanı olarak tanıdıkları ifade edilmektedir ki buna da katılmak zor gözükmektedir. Zira bazı çalışmalarda ifade edildiği gibi Medine Vesikası/Sahifesi, Medine’de ikamet eden farklı milletler arasında

yapılan bir mukavele, uzlaşı metni, tek taraflı bir bildiri veya beyanname, farklı sosyal blokları bir araya getiren bir sözleşme olarak görülmektedir.⁵⁷

Tebliğ, Hz. Peygamber'in Savaş Yönetimi başlığıyla sona ermektedir. Oysa bu başarılı tebliğin, konuyu toparlayan ve üç başlık üzerinden belli neticelere işaret eden iyi bir sonuçla bitirilmesi çok isabetli olurdu. Yılların birikimine dayanan bu başarılı tebliğinden dolayı Adem Apak hocamızı tekrar tebrik ediyor, haziruna saygılarımı sunuyorum.

⁵⁷ Doğan Bayram, Turan Mehmet, Anayasa Hukuku Bağlamında Medine Vesikası, SDÜHFD, Vol: 11, No: 1, Year: 2021, s. 80-83.